

УДК 347.440:613/614

В. Зверховська,кандидат юридичних наук,
викладач кафедри патологічної анатомії, судової медицини та права
Вінницького національного університету імені М.І. Пирогова

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

Кодифікація цивільного законодавства в Україні, важливою складовою частиною якої є реформа договірних права у сфері послуг, зумовлює активізацію наукових досліджень норм, пов'язаних із відповідною галуззю суспільних відносин.

Особливе місце серед норм цивільного права, що регулюють договірні відносини, займають ті, що присвячені договорам про надання послуг, які є абсолютною новелою Цивільного кодексу України 2003 р., оскільки вони не були передбачені Цивільним кодексом Української РСР 1963 р.

Запровадження цього договору, відомого законодавству багатьох європейських країн, можна визнати таким, що зумовлене потребами практики, а отже, є обґрунтованим із практичного погляду [1].

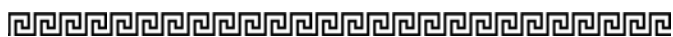
Водночас у зв'язку з відсутністю відповідного інституту у раніше чинному цивільному законодавстві, а також фактично офіційним відкиданням ідей буржуазного права, що існували раніше, питання теорії договору про надання медичних послуг на момент прийняття нового ЦК України не були предметом дослідження, що зумовило спірність низки положень, присвячених йому норм.

Теоретичною основою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі цивільного права, римського приватного права, порівняльного правознавства тощо. Серед них, передусім, треба згадати наукові розвідки С.С. Алексєєва, Б.С. Антимонова, С.І. Вільнянського, В.В. Вітрянського, О.В. Дзери,

А.С. Довгерта, В.К. Красавчикова, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця, І.Б. Новицького, В.О. Рясенцева, О.А. Підпригори, І.С. Перетерського, І.О. Покровського, З.В. Ромовської, Н.О. Саніахметової, М.М. Сибільова, В.І. Серебровського, Є.О. Харитонова, Ю.С. Червоного, Б.Б. Черепакіна, Я.М. Шевченко, І.В. Шерешевського та інших.

Тож оскільки договір про надання медичних послуг належить до числа новел цивільного законодавства України, то, природно, виникли певні труднощі під час з'ясування його сутності, значення, правової природи та місця в системі договорів цивільного права в Україні. З'ясування цих питань має не лише теоретичне, але й неабияке практичне значення, оскільки від розуміння характеру договору про надання медичних послуг залежить формування нотаріальної та судової практики з цих питань.

Право на медичну допомогу є базовим у системі соціальних прав людини. Виникнувши як доручення пацієнта лікарю, у сучасних умовах платної медицини медична допомога набуває правового стану послуги. У зв'язку із втратою державою монопольних (виключних) прав на надання медичної допомоги населенню, введенням медичних послуг у вільний цивільний економічний обіг, зростає кількість приватних медичних закладів, що мають своєю ціллю поряд з охороною здоров'я отримання прибутку. За цих умов виникає та потребує подальшого вдосконалення нова правова конструкція – договір на надання медичних послуг.

В Україні в сучасну добу становлення нового законодавства правовідносини, що виникають із надання медичних послуг, регулюються загальними положеннями Цивільного кодексу України, Основами законодавства України про охорону здоров'я, Законом України «Про захист прав споживачів» та іншими нормативними актами, дія яких розповсюджується певною мірою на медичні послуги.

Перед тим як перейти до визначення поняття та характеристики договору про надання медичних послуг, доцільно хоча б коротко торкнутися загальних властивостей категорії цивільного договору, різновидом якого є спадковий договір.

Незважаючи на те значення, яке має договір у цивільному обігу, ні Цивільний кодекс УРСР, ні ЦК України не дають визначення та спеціальної характеристики цієї категорії. Законодавець лише обмежився вказівкою на деякі характерні ознаки договору. Наприклад, ст. 626 ЦК визначає договір як домовленість двох або більше сторін, спрямовану на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Проте треба брати до уваги, що договір може розглядатися як багатозначне явище: як підстава виникнення правовідношення; як саме правовідношення, що виникло з цієї підстави; і, нарешті, як форма, яку відповідне правовідношення приймає [2].

До того ж найбільш важливим значенням терміна «договір» є якраз розуміння його як підстави виникнення правовідношення (цивільних прав та обов'язків). Саме такий підхід дає змогу визначити сутність, значення й характерні риси договору. Тому найбільш удалим здається визначення договору як домовленості двох або кількох суб'єктів, спрямованої на встановлення, зміну, припинення тощо цивільних правовідносин.

Звідси випливає, що характерними рисами договору як юридичного факту є те, що в ньому виражається взаємна, така, що збігається, воля сторін, а також те, що він є узгодженими діями

суб'єктів, спрямованими на досягнення певних цивільно-правових наслідків: встановлення, зміну, припинення цивільних правовідносин.

За своєю правовою природою будь-який цивільно-правовий договір є правочином [3]. Категорії «правочин» і «договір» співвідносяться між собою як загальне та окреме: кожний договір є правочином, але не кожний правочин є договором. Договорами є лише дво- чи багатосторонні правочини, тоді як правочином можуть бути також і дії однієї особи, спрямовані на встановлення, зміну, припинення тощо цивільних прав та обов'язків (односторонні правочини). Отже, на договори поширюються загальні положення щодо правочинів, встановлені гл. 16 ЦК України [4].

Варто зазначити, що поняття «договір» використовується також в інших галузях законодавства (наприклад, трудовий договір, адміністративний договір тощо). Проте там договір виступає як категорія відповідної галузі права з відповідними особливостями визначення та правового регулювання.

До деяких із таких договірних відносин цивільно-правові норми можуть застосовуватися за умови, що це прямо передбачено законодавством.

Сутність, а також значення цивільно-правового договору найбільш яскраво виявляються у функціях, що ним виконуються.

До функцій цивільно-правового договору належать такі: регулятивна, ініціативна, програмно-координаційна, інформаційна, гарантійна, захисна.

Регулятивна функція договору зумовлена зростанням його значення як джерела (форми) регулювання цивільних відносин. Вона означає, що договір розцінюється як форма цивільного законодавства. Він може встановлювати права й обов'язки не лише для учасників конкретних відносин, але й для інших осіб, котрі вступають у стосунки з учасниками цього договору.

Ініціативна функція договору полягає в тому, що він є актом вияву ініціативи та реалізації диспозитивності сторін.

Програмно-координаційна функція означає, що договір є своєрідною програмою поведінки його учасників і за собом координації цієї поведінки.

Інформаційна функція виявляється в тому, що договір містить певну інформацію про права та обов'язки сторін.

Гарантійна функція зводиться до залучення з метою стимулювання належного виконання договору системи забезпечувальних засобів, які також отримують договірну форму.

Захисна функція полягає в застосуванні механізму захисту порушених прав шляхом примусу до виконання зобов'язання в натурі, відшкодування збитків тощо.

Називають також й інші функції договору. Наприклад, зазначається роль договору як засобу, що дисциплінує цивільний обіг. При цьому підкреслюється, що договірна дисципліна, тобто найсуворіше виконання договірних зобов'язань, є найважливішим елементом правового механізму, що покликаний забезпечити стабільність ринкової економіки, захист законних прав та інтересів учасників торгового обігу та інших цивільно-правових відносин.

Однією із засад договірних зобов'язань, як і засад приватного права взагалі, є свобода договору, котра виступає неодмінною ознакою, передумовою та умовою існування ринкової економіки.

Ст. 627 ЦК визначає свободу договору так: «Відповідно до ст. 6 цього Кодексу сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості».

Звідси випливає, що свобода договору означає: 1) неприпустимість примусу вступу в договірні відносини. Учасники цивільного обороту мають право вільно, зважаючи на власні інтереси, вирішувати, вступати їм у договірні відносини чи не вступати. Як виняток із загального правила, обов'язок вступу в договірні відносини може бути прямо встановле-

ний актом цивільного законодавства (публічних договорів – ст. 633 ЦК) або передбачений угодою сторін (ст. 635 ЦК); 2) можливість вільного вибору майбутнього контрагента. Винятки з цього правила можуть встановлюватися лише законом. Наприклад, підприємець за публічним договором бере на себе обов'язок продати майно, надати послуги тощо кожному, хто до нього звернеться (ст. 633 ЦК); 3) можливість сторін вільно визначати характер (вид, тип) договору, який вони укладають. Це означає, що сторони за своїм вибором мають право укладати як договори, передбачені цивільним законодавством, так і договори, що не передбачені цивільним законодавством, але не суперечать його загальним засадам (так звані «безіменні», або ж «непойменовані» договори); 4) можливість учасників договору вільно визначати його зміст [5]. Водночас принцип свободи договору [6] логічно доповнюється вимогою обов'язковості його виконання сторонами (ст. 629 ЦК України). Такий принцип має тисячолітню історію, спираючись у його сучасному вигляді на сентенцію римського приватного права «*раса suns servanda*». Такий підхід пояснюється тим, що сторони договору, вільно взявши на себе певні права та обов'язки, після цього перетворюються на учасників зобов'язання, а відтак перебувають у становищі «юридичної пов'язаності» своїм же рішенням про укладення договору на певних умовах [7].

Цивільний кодекс України 2003 р. уперше розглядає послуги як самостійний об'єкт цивільного права. Гл. 63 Цивільного кодексу України містить загальні положення про послуги, які можуть застосовуватися до всіх договорів на надання послуг, якщо це не суперечить суті зобов'язання (ч. 2 ст. 901 ЦК України). Отже, до договору на надання медичних послуг застосовуються наведені загальні положення, але з урахуванням певних особливостей.

Наприклад, згідно із ст. 901 Цивільного кодексу України за договором на

надання медичних послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, що споживається в процесі виконання певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцю вказану послугу, якщо інше не встановлено договором. З урахуванням певної специфіки медичної діяльності, договір на надання медичних послуг має такі правові характеристики: 1) консенсуальність – договір на надання медичних послуг є консенсуальним, оскільки досягнення між сторонами згоди за всіма істотними умовами є свідченням укладення договору; 2) двосторонність – договір також є двосторонній – праву замовника на своєчасне та належне отримання послуги кореспондує обов'язок виконавця надати послугу, отже, у свою чергу, праву замовника на оплату наданих послуг відповідає обов'язок замовника відшкодувати всі витрати, пов'язані з наданням послуг; 3) платність – обов'язок замовника оплатити послугу (поряд із загальною презумпцією нового Цивільного кодексу України про платність угод) вказує на платний характер договору; 4) публічність – загалом, діяльність із надання платної медичної допомоги зараховують до підприємницької діяльності, що здійснюється під публічним контролем. Відповідно до ст. 633 ЦК України договір на надання медичних послуг визнається публічним договором, тобто такою угодою, що повинна бути укладена медичною установою з кожним, хто звернувся до неї за наданням медичних послуг. Обов'язковість укладення договору за умови надання пацієнту послуг означає неможливість односторонньої відмови медичної установи як виконавця послуг від виконання зобов'язань за договором. Зарахування договору на надання медичних послуг до категорії публічних договорів не випадкове. Навмисне звуження свободи договору для медичної установи зумовлено фактичною нерівністю сторін у договорі та спрямоване на захист інтересів пацієн-

та (як замовника послуг), перш за все забезпечення реалізації його права на медичну допомогу.

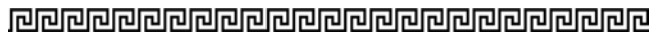
Попри це, право медичної установи на відмову від укладання договору існує. Відповідно до змісту ст. 633 ЦК України за умови надання обґрунтованого пояснення медична установа має право відмовитися від договору та не зобов'язана компенсувати витрати пацієнта у зв'язку з цим. З огляду на специфіку медичної діяльності перелік певних причин відмови є майже невичерпним. З огляду на необізнаність пацієнта в галузі медицини така ситуація має як певні позитивні, так і певні негативні риси. З одного боку, з боку пацієнта відсутня фактична можливість самостійного оцінювання об'єктивності відмови, що за певних умов може створювати загрозу здоров'ю пацієнта. З іншого боку, випадки наполягання пацієнта на наданні йому певної медичної послуги (проходження курсу лікування) за умови відсутності медичних показань/наявності протипоказань до лікування робить відмову лікаря водночас певною гарантією прав самого пацієнта.

Ключові слова: договір, свобода договору, медичні послуги, цивільне право, цивільні правовідносини, суб'єкти цивільних правовідносин.

У статті розглядається правова природа договору про надання медичних послуг, надаються особливості та характерні ознаки цього договору, його змісту та суб'єктивного складу. Визначається його теоретичне та практичне значення на сучасному етапі.

В статье рассматривается правовая природа договора о предоставлении медицинских услуг, предоставляются особенности и характерные признаки этого договора, его содержания и субъективного состава. Определяется его теоретическое и практическое значение на современном этапе.

The article deals with the legal nature of the contract on the provision of medical services, their features and characteristics of this contract, its content and subject composition. Its theoretical and practical significance is determined at the present stage.

Література

1. Кодифікація приватного (цивільного) права України / За ред. проф. А. Довгерт. К.: Український центр правничих студій, 2000. С. 281.

2. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Общие положения. М.: Издательство «Статут», 1997. С. 10.

3. Див. про це, наприклад: Гражданское право: в 2-х т. Т. 1. Учебник / Отв. ред.

Е.А. Суханов. 2-е изд., переработ. и доп. М.: Издательство «БЕК», 1998. С. 335.

4. Олюха В.Г. Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2003. С. 14.

5. Луць А.В. Свобода визначення сторонами змісту цивільно-правового договору. Вісник Львівського інституту внутрішніх справ: збірник. Львів, 2000. № 2. С. 163–167; Луць А.В. Свобода договору в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К.: 2001. 18 с.

6. Сібільов М.М. Базові моделі регулювання договірних відносин за новим Цивільним кодексом України. Українське комерційне право. 2003. № 4. С. 19.

7. Харитонов Є.О., Саніахметова Н.О. Цивільне право України. К.: Видавництво «Істина», 2003. 776 с.

